

RASA SPERSKIENĖ
Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

Dokumentinis Vilniaus lietuvių susivienijimo „Rūta“ paveldas

Anotacija: Vilniaus lietuvių susivienijimas „Rūta“ buvo svarbus lietuvių tautinio atgimimo istorijos reiškiny, XX a. pradžioje telkęs ne tik Vilniaus, bet ir apskritai Lietuvos bei Rusijos imperijos aktyvią lietuviškos visuomenės dalį. Šiame straipsnyje aprašyti Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomi šio susivienijimo dokumentai, dar nesulaukę deramo tyrėjų dėmesio. Atskleistas jų turinys ir istorinė reikšmė.

Esminiai žodžiai: Vilniaus lietuvių susivienijimas „Rūta“; istorija; steigėjai; nariai; veikla, atsispindinti dokumentuose.

Įvadas. Lietuvių tautinio atgimimo Vilniuje istorijai svarbiam lietuvių susivienijimui „Rūta“ kol kas mažai dėmesio skyrė tiek istorikai, tiek kitų specializacijų tyrėjai. Egidijaus Aleksandravičiaus bei Antano Kulakausko sintezėje *Cary valdžioje* apie tai užsiminta tik vienoje pastraipoje (Aleksandravičius et Kulakauskas 1996, 304–305). Šį sambūrį daugiau įvertino biografinių monografijų autoriai. „Rūtos“ veiklos fone Mindaugas Tamošaitis, Julius Būtėnas ir Mečys Mackevičius atskleidė Mykolo Sleževičiaus, Algirdas Grigaravičius – Jono Basanavičiaus, Julius Jurginis – Andriaus Domaševičiaus, Vygintas Bronius Pšibilskis – Mykolo Biržiškos, Jonas Aničas – Emilijos ir Antano Vileišių nuopelnus, telkiant Vilniaus lietuvius ir skleidžiant jiems kultūrą (Tamošaitis 2020; Būtėnas et Mackevičius 1994; Grigaravičius 2019; Jurginis 2017; Pšibilskis 2009; Aničas 1999). Detaliau šio susivienijimo, vadinamo klubu, reikšmė tautos sąmonėjimui Vilniuje atskleista M. Biržiškos atsiminimuose (Biržiška 1953, 180–181). Informaciją apie „Rūta“ tyrėjai daugiausia rinko iš to meto periodinės spaudos ir amžininkų atsiminimų. Deja, jie beveik nesinaudojo Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje esančiais lietuvių susivienijimo „Rūta“ dokumentais.

Lietuvių susivienijimas „Rūta“ veikė 1907–1914 metais. Jo ištakas aptinkame amžiaus pradžioje Rusijos imperijos mieste Odesoje. Čia telkėsi daugiau kaip 10 tūkstančių lietuvių. 1902 metais, apsisprendęs tapti teisininku, į Odesos universiteto Teisės fakultetą įstojo iš smulkių Žemaitijos bajorų kilęs M. Sleževičius. Kad iš privačių pamokų pragyventų ir būtų materialiai nepriklausomas, jis susirado lietuvius, ėmė dalyvauti Odesos slaptame lietuvių būrelyje, kur buvo svarstomi tiek lietuvių tautos, tiek vietinės bendruomenės reikalai. Taip pat teko pakovoti už lietuviškas pamaldas bažnyčioje. 1905 m. lapkričio 21–22 d. įvykusiame Odesos lietuvių suvažiavime apsispręsta palaikyti tautos siekius. Netrukus, grįžęs iš Didžiojo Vilniaus seimo, kuriame dalyvavo kaip Odesos lietuvių atstovas, studentas M. Sleževičius su keliais bendraminčiais 1906 m. vasarą Odesoje įkūrė draugiją „Rūta“. Jos tikslas buvo vienyti ir šviesti tautiečius, kad jie svetimame krašte nepamirštų kalbos ir lietuviško gyvenimo būdo. „Rūtos“ išnuomotose patalpose Odesos lietuviai skaitė lietuviškus leidinius, klausė paskaitų, rengė vakarus. 1907 m. baigęs

studijas Odesos universitete ir tapęs teisininku, M. Sleževičius išvyko į Vilnių jau susipratęs ir turintis visuomeninio gyvenimo patirties lietuvis (Tamošaitis 2020, 26–29).

„Vilniaus aušros“ draugiją veiklos pradžioje užgniaužus rusintojams, dėl materialinių sunkumų sunykus „Vilniaus kanklėms“, įsteigta draugija „Rūta“. Iš pradžių ji vadinosi lietuvių susivienijimu, o vėliau – tiesiog klubu. Šio susivienijimo, siekusio suburti ir šviesti Vilniaus krašto lietuvius, vienas iš steigėjų buvo M. Sleževičius. „Rūtos“ įstatus jis parengė pagal Odesoje tokiu pačiu pavadinimu veikusios draugijos pavyzdį (Pšibilskis 2009, 112). Tuo tarpu įvykių amžininkas ir dalyvis M. Biržiška tvirtino, jog „Rūta“ įsteigta daktaro A. Domaševičiaus iniciatyva (Biržiška 1953, 180).

1909 m. sausio 11 d. įvyko steigiamasis susivienijimo susirinkimas. Jame kalbėjo daktaras J. Basanavičius. Jis apžvelgė visų lietuvybės institucijų veiklą, pabrėždamas, kad ir mažiausia iš jų yra reikalinga ir pageidaujama, juo labiau klubas, kuris taps ne tik pasilinksminimų ir pramogų vieta, bet ir lietuvybės centru. Perfrazuodamas Didžiosios prancūzų revoliucijos šūkį, jis pareiškė, jog visus turi įkvėpti „Lygybė, brolybė ir meilė“. J. Basanavičius pridūrė, jog „gyvename ant tautos kapų“, todėl visiems turi rūpėti ne tik vilniečių lietuvių vienijimas bei tarpusavio bendravimas, bet ir lietuvių kalbos išlaikymas, puoselėjimas. Baigdamas savo kalbą, daktaras citavo indų patarlę: „Metalai vienijasi, nes tirpsta, žvėrys ir paukščiai – su koku nors tikslu, kvailiai – baimės ir godumo dėlei, gerieji – pažinę vienas kitą.“ Susirinkime vienas iš lietuvių susivienijimo „Rūta“ iniciatorių M. Sleževičius pabrėžė, jog tikslas yra suvienyti ir kultūriškai šviesti Vilniaus lietuvius. Metinis nario mokestis turėjo būti ne mažiau kaip keturi rubliai. Jis pažadėjo, jog „Rūta“ rengs vaidinimus, koncertus, šokių vakarus, paskaitas, vaikų pasirodymus. Viskas turėjo vykti lietuviškai. Buvo numatyta skaitykla ir bufetas be alkoholinių gėrimų, svečiams turėjo būti pasiūlyta žaisti šachmatais, biliardą, tačiau kortuoti – ne. Nariais iš pradžių įsirašė 66 asmenys. Dvylikos valdybos narių rinkimuose A. Domaševičius gavo 42 balsus, M. Sleževičius – 38, J. Basanavičius – 30. Į ją pateko inteligentų, amatininkų ir darbininkų atstovai (Grigaravičius 2019, 202). Pirmininku išrinktas agronomas Jonas Masiulis, pavaduotoju – A. Domaševičius, sekretoriumi – M. Sleževičius, išdininku – Donatas Malinauskas. „Rūtos“ steigėjai sudėjo kelis šimtus rublių, išnuomojo patalpas Jurgio (dab. Gedimino) prospekto Nr. 22, jas suremontavo ir pradėjo darbuotis (Aničas 1999, 238).

Tais pačiais metais buvo švenčiamas lietuvių teatro dešimtmetis. Mat, 1899 m. Palangoje, t. y. etnografinėje Lietuvoje, pirmą kartą buvo viešai suvaidinta Keturakio komedija „Amerika pirtyje“. Ta proga nutarta Vilniuje rugpjūčio 14–16 dienomis, pasitelkus geriausias lietuvių teatro pajėgas, surengti teatro šventę. „Rūtoje“ sudaryta komisija, turėjusi perskaityti scenai tinkančias pjeses, parūpinti naujų ir gauti cenzūros leidimą. Į komisiją išrinkti M. Biržiška, M. Sleževičius, Kazys Grinius, Juozas Grigaitis, Jurgis Šlapelis, Augustinas Janulaitis ir Stasys Bytautas (Būtėnas et Mackevičius 1994, 30).

Deja, ne viskas klostosi taip, kaip tikėtasi. Prabėgus metams, prieš 1910 m. visuotinį susirinkimą, M. Sleževičius buvo susirūpinęs, jog „Rūta“ turi nedaug narių lietuvių. Jis apgailėstavo, jog nebuvo įgyvendinti jo lūkesčiai. „Rūta“ netapo vilniečių lietuvių kultūros židiniu. Tai lėmė, jo manymu, susivienijime veikianti „daugiausia žalia svetimtaučių jaunuomenė“, kuri „Rūtoje“ jaučiasi „liuosiau ir geriau, negu pas save namie“. M. Sleževičius nurodė ir kitus susivienijimo veiklos trūkumus: neskaitomos populiarios paskaitos, nesutvarkytas knygynas, t. y. biblioteka, nėra choro ir gerų pjesių pastatymų. Jis padarė išvadą, jog „Rūtoje“ nėra nieko, kas galėtų suteikti lietuviui inteligentui ar darbininkui „prideramą dvasišką peną“. Jis ragino būsimame visuotiniame susirinkime atnaujinti valdybos sudėtį (Tamošaitis 2020, 56).

1910 m. birželio 20 d. įvykęs visuotinis susivienijimo susirinkimas, kuriam pirmininkavo daktaras K. Grinius, konstatavo veiklos sumenkėjimą ir narių atšalimą. Iki balandžio 1 d.

įvyko 33 vakarai, daugiausia šokiai, 4 paskaitos. Dėl kvorumo neįvyko keli valdybos posėdžiai, 67 nariai nesumokėjo nario mokesčio. Nesisėkė su choru, nors chorvedžiui kas mėnesį mokėta po 20 rublių. Nutarta patrigubinti chorvedžio atlyginimą. Jis turėjo vadovauti chorui, fortepijonu groti šokiuose. Be to, galėjo būti ir Šv. Mikalojaus bažnyčios vargonininku. Pusė pelno iš vakarų paskirta Vilniaus lietuvių dviejų klasių mokyklai. Po pakilių pirmųjų metų sekė veiklos atoslūgis, tačiau tikslui kultūriškai šviesti lietuvius darbininkus teikta pirmenybė (Grigaravičius 2019, 202–203). Visuotiniame susirinkime slaptu balsavimu išrinkta nauja valdyba: J. Grigaitis (36 balsai), D. Malinauskas (36), Vaclovas Biržiška (36), Česlovas Landsbergis (36), Juozas Marcinkevičius (36), M. Sleževičius (35), Vladislovas Laumianskis (34), A. Domaševičius (34), Anas Bruožis (34), kun. Juozas Tumas (34), J. Basanavičius (34), Otonas Gudaitis (34), Juozas Kubilius (34), Juozas Skripkus (32). Kandidatais į valdybą liko: Viktorija Landsbergienė (31), Konstantinas Vilimavičius (31), J. Jurašaitis (30), Jonas Rimkūnas (21), Jonas Vileišis (19), Stanislovas Špokas (18). Revizijos komisijos nariais tapo Antanas Smetona ir A. Vileišis. Valdybos sudėties pakeitimas davė vaisių. Tų pačių metų lapkritį susivienijimo susirinkime kalbėta apie didelius pokyčius vos per keturis mėnesius: „Rūta“ surinko 726 rublius ir 84 kapeikas, o išleido – 630 rublių ir 37 kapeikas. Įvyko net 22 renginiai: 12 šokių vakarų, 6 vaidinimai ir 4 koncertai. Vaidinta Vydūno „Ne sau žmonės“ (1 kartą), Vaižganto „Namai pragarai (2)“, „Kurčias žentas“ (2) ir „Amerika pirtyje“ (1). Be to, „Rūtos“ taryba gavo leidimą lietuvių kalbos fonetikos ir gramatikos paskaitoms rengti. Paskaitas skaitė kun. J. Tumas pirmadieniais ir penktadieniais nuo 8 iki 10 val. vakaro. Taryba siekė gauti leidimą organizuoti vakarinius lietuvių kalbos kursus suaugusiems. A. Smetonai pasiūlius, susirinkimas padėkojo naujai tarybai (Tamošaitis 2020, 56–58).

M. Biržiška prisiminė, jog scenai uždangą nutapė Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, kuris šiek tiek laiko vadovavo ir chorui. „Rūta“ beveik kiekvieną šeštadienį savo patalpose, išnuomotose pirklio Arsenijaus Pimenovo namuose, rengė vakarėlius, pritraukdama nemažai amatininkų ir darbininkų, nes jiems, vadinamajai prastuomenei, lenkiški pobūviai buvo per daug poniški, o „Rūtoje“ jie jautėsi laisvi, nesuvaržyti. Tokiu būdu ne vienas nutautęs lietuvis grįžo prie savo šaknų. Šviesuomenė klausė A. Janulaičio ir M. Biržiškos paskaitų, o nuosaiki „Rūtos“ valdybos pozicija traukė įvairių pažiūrų lietuvius. Ypač aktyviai pasireiškė dramos sekcijos mėgėjai, vadovaujami M. Sleževičiaus, veikdami ir savarankiškai, ir susitardami su prie Šv. Mikalojaus bažnyčios veikusia savišalpos draugijos vaidintojų kuopa. Tuo metu iškilo Jonas Strazdas, inscenizuotos „Eglės žalčių karalienės“ autorius, lenkiškų ir ukrainietišκών scenos kūrinių vertėjas, 1910–1914 m. išleidęs 24 žurnalo „Teatras“ numerius, Liudas Gira – „Svečių“ ir „Keršto“ autorius, Kazys Puida, parašęs pjesę „Mirga“, ir kiti scenos kūrinių rašytojai. Scenoje vaidindavo Kazimieras Alyta, Povilas Gaidelionis, Teofilis Juodvalkis, Bronislava Biržiškienė, Elena Rucevičienė ir kt. Vaidinimus režisavo L. Gira, M. Sleževičius, Pijus Mačiulis. Choro vedėju trumpai padirbėjo temperamentingasis Stasys Šimkus (Biržiška 1953, 180–181).

„Rūtos“ nariais galėjo būti tik lietuviai, gavę dviejų draugijos narių rekomendacijas. Į draugiją stoji įvairių pažiūrų žmonės: ne tik kairieji demokratai ir socialdemokratai, bet ir kraštutiniai dešinieji. Draugijoje aktyviai veikė M. Biržiška, K. Grinius, Felicija Bortkevičienė, Zigmąs Žemaitis, M. K. Čiurlionis, J. Basanavičius, Petras Vileišis, Č. Landsbergis. Netrukus „Rūta“ tapo ne tik Vilniaus, bet ir visų lietuvių, kur jie begyventų, kultūriniu centru. Susivienijimas išnuomotose patalpose įkūrė biblioteką, skaityklą, rengė paskaitas, minėjimus, koncertus, spektaklius. Šeštadieniais rodytos spektaklių premjeros, o sekmadieniais jos būdavo kartojamos, sumažinus bilietų kainas darbininkams. Trečiadieniais vykdavo uždari narių vakarai. Susivienijimo choras, vaidintojų būrelis važinėjo po Vilniaus kraštą, teikė pagalbą provincijos teatro mėgėjų grupėms (Pšibilskis 2009, 112–113). Chorui vadovavo Šv. Mikalojaus bažnyčios vargonininkas J. Kučins-

kas, vėliau – chorvedys ir kompozitorius Pijus Adomavičius (*Lietuvių tautinis atgimimas ir švietimas Vilniaus krašte* 2019, 29).

1910 m. vaidintojai sudarė Vilniaus artistų sąjungą (nuo 1911 m. – Vilniaus artistų bendrovė), kuri priklausė susivienijimui, bet veikė savarankiškai. „Rūtos“ vakaruose koncertuodavo solistai Stasys Audėjus, Mikas ir Kipras Petrauskai, Vladislava Polovinskaitė-Grigaitienė, muzikai M. K. Čiurlionis, S. Šimkus ir kt. Draugijos chorą sudarė apie 50 choristų. Jie atlikdavo M. K. Čiurlionio, Juozo Naujalio, M. Petrausko, S. Šimkaus kūrinis (Jurginis 2017, 79–80).

Prieš naujuosius 1913 metus „Rūtos“ vaidintojai, sekdami rusų ir lenkų farsais, šaržuodami pristatė scenoje pirmą lietuvišką kabareto vaidinimą. Šaipydami iš pirmeivių ir atžagareivių kovų, jie pateikė vaizdų iš užkulisinio „Rūtos“ gyvenimo, priminė J. Basanavičiaus ir Andriaus Bulotos kandidatūrų žlugimą Suvalkuose, renkant atstovus į IV Valstybės Dūmą. Vaidinimo recenzentas, pasirašęs J. K. slapyvardžiu, priekaištavo dėl ne visai padorių artistų šokių ir flirtų, teigė, kad tai lietuviams nėra jauku ir priimtina. Pabaigoje klausta: kam lietuviams primesti nešvarų svetimų užkulisinį flirtą? (Grigaravičius 2017, 289–290).

1913 m. „Rūtos“ choras su simfoniniu orkestru atliko M. K. Čiurlionio kantatą „De profundis“. 1914 m. jis įdainavo 20 lietuvių kompozitorių dainų į plokšteles (Jurginis 2017, 80).

Pirmasis pasaulinis karas sutrikdė Vilniaus lietuvių kultūrinę veiklą, 1914 m. lapkričio 17 d. „Rūtos“ klubo patalpos paimtos karinės valdžios reikmėms. Lietuvių susivienijimas baigė veiklą. Tačiau 1914 m. pabaigoje dramos sekcija buvo įsteigta prie naujos Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti, kurioje vyravo dešinieji. Sekcijai vadovavo Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis, jam padėjo Antanas Rucevičius ir J. Strazdas. 1916 m. mirus G. Landsbergiui-Žemkalniui, sekcijai ėmė vadovauti J. Strazdas (*Lietuvių tautinis atgimimas ir švietimas Vilniaus krašte* 2019, 29).

Buvusiose „Rūtos“ patalpose šiuo metu įsikūręs Valstybinis Vilniaus mažasis teatras. Draugijos misiją tęsia Vilniuje, Gedimino prospekto Nr. 22, veikiantis Kultūros paramos fondas „Rūta“ (Jurginis 2017, 80).

Susivienijimas „Rūta“ telkė įvairių pažiūrų, partijų bei socialinių sluoksnių žmones, o kilus karui, sąlygiškai vienalytė Vilniaus lietuvių bendruomenė skilo. Kairiesiems nepavykus įsitvirtinti svarbiausioje tuo metu Lietuvių draugijoje nukentėjusiems dėl karo šelpti, jie įsteigė savo Lietuvių draugiją agronomijos ir teisių pagalbai teikti. Prasidėjo naujas tautinio atgimimo etapas, kai vis labiau ryškėjo ideologinė dešiniųjų ir kairiųjų priešprieša, tačiau palankiai susiklosčius tarptautinėms aplinkybėms ir vėl trumpam susitelkus, buvo atkurta nepriklausoma valstybė.

„Rūtos“ veiklos dokumentai. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomi Vilniaus lietuvių susivienijimo „Rūta“ dokumentai, iš kurių suformuotas 244 fondas (F244). Jį sudaro 27 saugojimo vienetai lietuvių, rusų, lenkų kalbomis. Tai rankraščiai, mašinraščiai ir spaudiniai, apimantys draugijos veiklos 1907–1914 metais laikotarpį. Senieji dokumentų bibliografiniai aprašai skaitytojams prieinami bibliotekos kortelių, o naujieji – elektroniniame kataloguose.

Fondo sudarytojas buvo 1907–1914 m. Vilniuje veikęs lietuvių susivienijimas „Rūta“. Pagal 1962 m. lapkričio 15 d. priėmimo aktą iš Lietuvių kalbos ir literatūros instituto buvo gauti du netvarkyti aplankai su 16 vienetų dokumentų. Juos 1971 m. sutvarkius, į du aplankus tilpo 27 saugojimo vienetai¹. Pirmas kolekciją sutvarkė ir aprašus parengė buvęs Vilniaus krašto moky-

1 LMAVB RS. Rankraščių fondų visuminės apskaitos knyga, užvesta 1962-12-30, p. 281, LMAVB RS.

tojas, istorikas Vincas Martinkėnas. 2024 m. bibliotekai ketinant parengti Vilniaus lietuvių susivienijimui „Rūta“ skirtą virtualią parodą, nutarta patikslinti ir detaliau aprašyti fondo dokumentus, atsižvelgiant į naujausius tyrimus ir nūdienos realijas. Tai ir buvo padaryta. Saugojimo vienetų numeracija liko tokia pati. Kadangi iš pradžių saugojimo vienetai nebuvo grupuojami, aprašyti ne chronologine, o veikiau atsitiktine tvarka, kai kurie vienetai kartojasi, tai ir čia jie bus aprašyti kiekvienas atskirai, laikantis senosios saugojimo vienetų numeracijos. Pateiksime kiekvieno saugojimo vieneto (toliau – s. v.) pavadinimą, dokumento apibūdinimą, apžvelgsime jo turinį ir bandysime atskleisti jo istorinę reikšmę.

1 s. v.: „Rūtos“ siunčiamų laiškų ir siuntinių registracijos knyga. Tai rusų kalba spausdinta kanceliarinė knyga, kurios viršeliai kartoniniai, aptraukti drobe, o pati knyga dar surišta austa juoste, kurioje yra gelsva, žalsva ir vyraujanti violetinė spalvos. Prirašyti tik 4 lapai. Įrašai pradėti 1914 m. gegužės 1 d., o baigti maždaug 25 d., nes įrašyta tokia data. Surašytas 41 adresatas, bet kaip siuntas gavę pasirašė 54 asmenys. Laiškai ir siuntiniai adresuoti Martynui Kuktaui, K. Alytai, D. Malinauskui, Bronislovui Aleksandravičiui, Bronislovui Žilinskui (už jį pasirašė Petras Ruseckas), Zofijai Estkienei, P. Ruseckui, V. Grigaitienei (nurodytas jos adresas: Georgijaus (dab. Gedimino) prospektas, namas nr. 15, 27 butas), Aleksandrui Jurašaičiui, P. Mičiuliui, Č. Landsbergiui, M. Sleževičiui, Jonui Semaškai (už jį pasirašė kažkas kitas), Rapolui Paškevičiui, Vincentui Petroniui, A. Bulotai (už jį pasirašė J. Žymantienė), Jurgiui Semaškai; neužrašyti kaip adresatai, tačiau kaip siuntas gavę pasirašė J. Žymantienė, M. Biržiška, J. Basanavičius, P. Vileišis, Jurgis Šaulys, V. Laumianskis, penki parašai neidentifikuoti. Kai kurie adresatai įrašyti po keletą kartų. Taigi, šioje knygoje galima rasti žymių žmonių autografų pavyzdžių.

2 s. v.: lietuvių kalba (kitoje pusėje – rusų) spausdinti, neužpildyti blankai-atvirlaiškiai (kartais su įrašais ranka). Tai kvietimai ir priminimai apie šešis renginius (kiekvieno blanko palikta po 3 egzempliorius). Blankų turinį trumpai galima apibūdinti taip:

1. 1910 m. Vilniaus lietuvių susivienijimo tarybos kvietimas neįrašytam asmeniui į visuotinį susirinkimą sausio 31 d. 4 val. Darbotvarkė numatyta tokia: 1) „Rūtos“ veikimo ir kasos ataskaita; 2) 1910 metų sąmata; 3) naujų narių priėmimas; 4) tarybos ir revizijos komisijos narių rinkimas; 5) narių sumanymai. Dar prirašyta pastaba, jog visuotiniame lietuvių susirinkime galės balsuoti tik tie nariai, kurie ne vėliau kaip sausio 31 d. sumokės nario mokesį už 1909 m. Kvietime palikta vietos įrašyti, kokį mokesį narys turėtų sumokėti. Visuose trijuose egzemplioriuose nėra įrašų ranka.
2. Nedatuotame Vilniaus lietuvių susivienijimo „Rūta“ (su viršuje esančia vinjete ir šūkiu: „Vienybėje – galybė!“) priminime rašoma, jog „Rūtos“ taryba primena, kad tam tikrą mėnesį vyks renginiai, todėl kviečia apsilankyti. Prirašytos dvi pastabos (originale – pasargos): kas nėra susimokėjęs nario mokesčio arba nori tapti klubo nariu, turi kreiptis į budintį kasininką; gavę šį priminimą, svečiai į renginį įeina be rekomendacijos. Antras priminimo egzempliorius buvo skirtas Kasiulaičiui, tačiau yra paštininko prieraišas, jog tokiu adresu Vilniaus gatvėje adresato nerasta. Taip pat ant šio egzemplioriaus įrašyta (nenurodyti tik metai), kad sausio 26 d. bus maskaradas (pokylis su kaukėmis, populiariantas carinėje Rusijoje), sausio 29 d. – koncertas, o vasario 4 d. – Pirožnikovo koncertas. Ant trečio priminimo egzemplioriaus užrašyta kažkurių kitų metų informacija: maskaradas turėjo įvykti sausio 14 d., svečiai su kaukėmis už įėjimą turėjo mokėti 50 kapeikų, svečiai be kaukių – 75 kapeikas, o klubo nariai – 40 kapeikų.
3. Nedatuotame Vilniaus lietuvių susivienijimo „Rūta“ (su viršuje esančia vinjete ir šūkiu: „Vienybėje – galybė!“) kvietime rašoma, jog neužrašytų metų kovo 24 d. 7 val. vakaro vyks visuotinis „Rūtos“ narių susirinkimas. Prirašyta pastaba, kad jeigu susirinkimas neįvyks dėl mažo atvykusiųjų skaičiaus, tai kitas susirinkimas vyks kovo 31 d. pagal

tą pačią darbotvarkę (žr. 1 punktą apie 1910 m. visuotinio susirinkimo darbotvarkę), nepaisant atvykusių narių skaičiaus.

4. Panašaus turinio kaip kvietimas 3 punkte yra lietuvių susivienijimo „Rūta“ (su viršuje esančia vinjete ir šūkiu: „Vienybėje – galybė!“) valdybos kvietimas su neužrašyta data į Tarybos narių susirinkimą. Visi trys egzemplioriai – be įrašų ranka.
5. Lietuvių susivienijimo „Rūta“ (su viršuje esančia vinjete ir šūkiu: „Vienybėje – galybė!“) valdybos nedatuotas kvietimas atvykti į „Rūtą“ budėti kasoje. Pirašyta pastaba, kad pagal 1913 m. liepos 8 d. protokolo III punktą negalint budėti kasoje, reikia apie tai prieš dieną pranešti valdybai. Visi trys egzemplioriai – be įrašų ranka.
6. Paskutinis blankas, matyt, bus atsitiktinai pridėtas, nes nėra susijęs su „Rūta“. Tai neužrašytas ir nedatuotas „Blaivininkų“ valdybos kvietimas į posėdį, skirtas valdybos nariui.

3 s. v.: 1910 metų Vilniaus lietuvių susivienijimo „Rūta“ spausdinta kanceliarinė kvitų knyga rusų kalba minkštais popieriniais viršeliais. Joje greitraščiu ranka rusų kalba įrašyti „Rūtos“ svečiai ir juos pasiūlę susivienijimo nariai. Kvitai nuplėšti, likusios tik šaknelės. Iš viso yra 187 lapai. Pavardės įrašytos neaiškiai, trumpinant, be inicialų, daug rusiškų pavardžių. Galima įskaičiuoti T. Juodvalkio, Juozo Kairiūkščio, Jono Rimkūno, A. Domaševičiaus, A. Bulotos, Kosto Daunoro, Konstantino Alšausko, J. Grigaičio, Petro Kraujalio, Jono Čepukaičio, L. Giros, P. Rusecko, Juozo Kubiliaus, J. Skripkaus, Prano Valterio, Stepono Kairio, Jono Kymanto ir kitų pavardės.

4 s. v.: kandidatų į lietuvių susivienijimo „Rūta“ narius knyga kietais kartoniniais viršeliais, rašyta 1911–1913 m. lietuvių ir rusų kalbomis, ranka prirašyti 9 lapai. Surašyti kandidatai, jų gyvenamoji vieta Vilniuje, du pasiūlę asmenys ir kada kandidatas priimtas į „Rūtos“ narius. Štai Ona Pleirytė-Puidienė, gyvenusi Šiauliuose, gavusi M. Sleževičiaus ir Jono Vileišio rekomendacijas, „Rūtos“ nare tapo 1911 m. lapkričio 13 d., pritarus narių susirinkimui. Iš viso įrašyti 26 kandidatai ir jų priėmimo aplinkybės.

5 s. v.: „Rūtos“ narių adresų knyga kietais kartono viršeliais. Informacija surašyta rusų kalba pagal atspausdintą rusų kalbos abėcėlę. Įrašyti duomenys apie A. Bulotą, A. Vileišį, P. Vileišį, J. Vileišį, Z. Žemaitį, Antaną Žmuidzinavičių, S. Kairį, P. Rusecką, A. Jurašaitį, A. Janulaitį ir kt.

6 s. v.: „Rūtos“ narių sąrašo knyga kietais kartono viršeliais. Informacija surašyta rusų kalba pagal atspausdintą rusų kalbos abėcėlę. Nurodyti narių adresai, pažymėtas laikas, kada tapo nariais. Tai puikus šaltinis sužinoti duomenis apie žinomus asmenis ir eilinius draugijos narius. Į knygą įrašyta 210 asmenų, išbraukti 8. „Rūtos“ veikloje greta garsių vyrų aktyviai dalyvavo ir jų sutuoktinės. Susivienijimo nariais buvo Marija ir K. Vilimavičiai, Ona ir J. Vileišiai, Marija ir A. Domaševičiai, Sofija ir Mykolas Estkai, V. ir Č. Landsbergiai, Vilhelmina ir Stasys Matulaičiai, Ona ir J. Skripkai, Marija ir A. Jurašaičiai. Kai kurių garsių asmenų sutuoktinės nebuvo „Rūtos“ narės, bet susivienijimo veikloje aktyviai dalyvavo ir minimos, kaip vaidintojų grupės narės. Susivienijimo narių buvo ir iš kitų Lietuvos bei Rusijos imperijos vietų: iš Kauno – kun. K. Olšauskas, iš Šiaulių – O. Pleirytė-Puidienė, iš Linkuvos – Adomas Sketeris, iš Laižuvos – kun. Juozas Tumas, iš Libavos (dab. Liepoja) – Kazimieras Šnapštys, iš Kėdainių – Juozas Šukys, iš Brest-Litovsko (dab. Brestas) – Jonas Jablonskis. Greta garsių visuomenės veikėjų įrašytos ir mažiau žinomų asmenų ar kitataučių narių pavardės.

7 s. v.: labai informatyvi ir didelė „Rūtos“ svečių registracijos knyga kietais kartoniniais viršeliais. Ji vesta 1910–1912 m. rusų ir lietuvių kalbomis. Surašytos dažnai ir nelietuviškos svečių pavardės, kas iš narių, paprastai lietuvių, juos rekomendavo, renginių datos ir kai kur jų pobūdis. Rašyta skirtingų žmonių, tiek tušu, tiek pieštuku. Iš viso yra 136 lapai, prirašyti ant abiejų pusių.

8 s. v.: budėjimo „Rūtos“ patalpose tvarkaraščiai, rašyti 1912–1913 m. lietuviškai ant spausdintų blankų taip pat lietuvių kalba. Nurodytos mėnesio dienos, kas budės salėje, o kas – kasoje, kai kur pažymėtas renginių pobūdis. Minimi J. Kairiūkštis, Č. Landsbergis, D. Malinauskas, A. Rucevičius, M. Sleževičius, J. Strazdas, J. Vileišis, A. Bulota ir kt. Budėtojų sąrašas tik patvirtina „Rūtos“ demokratiškumą, kadangi jais užrašyti ir garsesni susivienijimo vadovai. Tvarkaraščių lapų yra tik 7, tačiau jų formatas gana nemažas: 40 x 68 cm. Kol kas jie sulankstyti, nėra ištiesinti ir būtų tikslinga juos restauruoti.

9 s. v.: ant šešių atvirlaiškių atspausdintas „Rūtos“ tarybos priminimas sumokėti nario mokesčių, o ant vieno – tuščias firminis „Rūtos“ atvirlaiškis su adresu.

10 s. v.: trys lietuvių kalba spausdintos, bet neužpildytos „Rūtos“ rekomendacinių bilietų knygelės. Renginių svečiai turėjo gauti susivienijimo nario rekomendaciją. Bilietus jie turėjo pirkti ir, matyt, įeidami gaudavo tokį rekomendacinį bilietą, kuriame buvo įrašoma, kas yra svečias ir kas jį rekomendavo.

11 s. v.: 1911–1913 m. Vilniaus lietuvių susivienijimo „Rūta“ gauti raštai ir laišakai, rašyti įvairių įstaigų, organizacijų ir pavienių žmonių lietuvių, rusų, latvių kalbomis. Korespondencija, iš viso 46 lapai, gauta iš Vilniaus latvių draugijos, kun. P. Sendžiuko, kino teatro „Мечта“, L. Giras, Lietuvių dailės draugijos, J. Grigaičio, Vilniaus elektros stoties, A. Rucevičiaus, kun. J. Tumo, Vilniaus greitosios medicinos pagalbos draugijos, Fiodoro Dobužinskio, knygos „Вся Вильна“ redakcijos, A. Domaševičiaus, „Birutės“ redakcijos, Vilniaus kultūros ir švietimo draugijos „Вѣстникъ знанія“, „Žiburio“ draugijos Kučiūnų skyriaus, A. Vileišio ir kt. Pažymėtina, jog 34 lape ant Vilniaus latvių draugijos siųsto rašto yra pieštuku rašytas „Rūtos“ tarybos posėdžio, vykusio 1913 m. rugpjūčio 19 d., protokolo juodraštis. Korespondencija atskleidžia „Rūtos“ ryšius su savo nariais bei kitais kultūros subjektais.

12 s. v.: prie „Rūtos“ veikusios Vilniaus lietuvių vaidintojų-mėgėjų sąjungos dokumentai, įrišti arba sudėti į kanceliarinę kietais kartono viršeliais knyga. Tai posėdžių protokolai, narių sąrašai ir adresai. Galima rasti duomenų apie M. Sleževičiaus, A. Vileišio, L. Giras, A. Žmuidzinavičiaus, M. Žmuidzinavičienės, J. Grigaičio, J. Strazdo, A. Rucevičiaus, E. Rucevičienės, Bronislavos Girienės ir kt. kultūrinę veiklą.

13 s. v.: Vilniaus lietuvių susivienijimo „Rūta“ koncertų bilietai. Kai kurių iš jų likę tik šaknelės. Ant bilietų rusų ir lietuvių kalba surašytos sėdimosios vietos. Bilietų kainos – nuo 75 kapeikų iki 1 rublio 50 kapeikų. Nepanaudoti bilietai įrišti ir užantspauduoti rudo lako antspaudu, ant kurio įspaustas Vytis, aplink jo esančio rusiško užrašo nepavyko perskaityti.

14 s. v.: Vilniaus lietuvių susivienijimo „Rūta“ vakaro, įvykusio 1911 m. rugsėjo 10 d., programa, spausdinta M. Kuktos spaustuvėje Vilniuje rusų ir lietuvių kalbomis. Ant programos viršelio išpieštas ornamentas, ji perlenkta ir sudaro du lapus: kairiajame vidiniame lape programos aprašymas rusų kalba, o dešiniajame – lietuvių kalba. Programoje įrašyti Felikso Mendelsono, Frederiko Šopeno, Piotro Čaikovskio, Milijaus Balakirevo ir Maironio kūriniai. Juos atliko S. Audėjus, L. Gira ir kt. Koncertas turėjo prasidėti 9 val. vakaro. Po jo numatyti šokiai iki 4 val. ryto.

15 s. v.: 1909–1913 m. Vilniaus lietuvių susivienijimo „Rūta“ spausdinti kvietimai į visuotinius susirinkimus, užpildyti ranka. Jie skirti J. Basanavičiui, Mečislovui Davainiui-Silvestraičiui, F. Bortkevičienei ir kt. Ant kai kurių kvietimų užrašyta susirinkimų darbotvarkė. Iš viso 14 lapų.

16 s. v.: 1908–1911 m. Vilniaus lietuvių susivienijimo „Rūta“ veiklos ataskaitos, tarybos, visuotinių susirinkimų posėdžių protokolai, atvykusiųjų į susirinkimus, tarybos narių, šeiminių prie bufeto ir konfeti, komisijų narių, renginių sąrašai, vieno vakaro programa (lapas 22, rankraštis). Daugiausia tai juodraščiai, tačiau būtent jie ir suteikia daugiausia žinių apie

susivienijimo veiklą. Minimi M. Sleževičius, F. Bortkevičienė, J. Vileišis, A. Domaševičius, A. Janulaitis, A. Žmuidzinavičius, Č. Landsbergis, S. Kairys, kun. J. Tumas, V. Landsbergienė, D. Malinauskas ir kt.

17 s. v.: Vilniaus lietuvių susivienijimo „Rūta“ įstatai, atspausdinti M. Kuktos spaustuvėje, Vilniuje, adresu: Dvorcovaja 4. Yra du egzemplioriai lietuvių kalba.

18 s. v.: Vilniaus lietuvių susivienijimo „Rūta“ ir Vilniaus žydų muzikos, dramos ir dainavimo draugijos sutartis dėl „Rūtos“ patalpų nuomos, surašyta rusų kalba. Iš rašto aiškėja, jog „Rūtos“ įgaliotiniais buvo J. Vileišis, Č. Landsbergis ir M. Sleževičius.

19 s. v.: 1911 ir 1912 m. Vilniaus lietuvių susivienijimo „Rūta“ finansinės veiklos ataskaitos rusų kalba. Jas pasirašė kun. Juozapas Kukta, A. Smetona, Z. Žemaitis, A. Vileišis.

20 s. v.: 1908–1909 m. Vilniaus lietuvių susivienijimo „Rūta“ vaidintojų ir dainininkų kuopos sąrašas. Jame įrašyti vardai, pavardės, gyvenamos vietos adresai; yra ir įrašytųjų į sąrašą parašai, t. y. autografa. Išvykusieji arba atsakiusieji dalyvauti užbraukti. Sąraše randame A. Rucevičiaus, J. Strazdo, Juozo Tallat-Kelpšos, A. Vileišio, kun. Vlodo Mirono, kun. J. Kuktos, M. Sleževičiaus, Povilo Matulionio, S. Kairio ir kitų duomenis.

21 s. v.: Vilniaus lietuvių susivienijimo „Rūta“ spausdinti tušti firminiai blankai, puošti Petro Rimšos sukurta vinjete.

22 s. v.: 1910–1913 m. Vilniaus lietuvių susivienijimo „Rūta“ visuotinių ir eilinių susirinkimų posėdžių protokolų juodraščiai, kandidatų į tarybą sąrašai. Juose minimi A. Domaševičius, Č. Landsbergis, V. Landsbergienė, D. Malinauskas, M. Sleževičius, A. Bulota, J. Vileišis, A. Rucevičius, J. Šaulys, A. Jurašaitis ir kt.

23 s. v.: 1913 m. spalio 12 d. „Rūtos“ dviejų dalių koncerto dainų tekstai, spausdinti M. Kuktos spaustuvėje Vilniuje. Tai Maironio, Jurgio Zauerveino, liaudies dainų, pritaikytų solistui ir chorui, tekstai.

24 s. v.: Vilniaus lietuvių susivienijimo „Rūta“ vakarinių bendrojo lavinimo kursų programa. Tai vertingas šaltinis vakarinio ugdymo istorijai tirti. Numatyta lietuvių kalbos ir aritmetikos mokyti dvi grupes: neraštingus ir raštingus. Neraštingieji turėjo būti mokomi skaityti ir dainuoti, rašyti, aritmetikos, pateiktas mokymo priemonių sąrašas. Raštingiesiems taip pat numatytos aukštesnio lygio skaitymo, rašymo, aritmetikos užduotys, taip pat pateiktas ir mokymo priemonių sąrašas. Manoma, jog programa sudaryta apie 1913 metus.

25 s. v.: Vilniaus lietuvių susivienijimo „Rūta“ užrašyti kvietimų ir priminimų blankai. Jie skirti K. Sakavičiui, S. Špokui, Apol. Leonavičiui, Petruui Statkauskiui, Alfonsui Repšui, Petruui Gerulaičiui, Aleks. Špokui, J. Rimkūnui, J. Šauliui, Jonui Patumsiui ir kt. Nurodyti minėtų asmenų adresai. Šis saugojimo vienetas pagal turinį kartoja kitus, bet taip buvo padaryta, dokumentus aprašant V. Martinkėnui. Kokie buvo jo motyvai taip grupuoti dokumentus, neaišku, tačiau čia atkreiptas dėmesys į mažiau žinomus Vilniaus ir kitų vietų lietuvių bendruomenės asmenis. Ant kai kurių blankų yra informacija apie renginius, apie nerastus adresatus.

26 s. v.: bene didžiausios apimties saugojimo vienetas, apimantis 242 lapus, yra Vilniaus lietuvių susivienijimo „Rūta“ sąskaitos. Jas išrašė Lietuvių dailės draugija, M. Kuktos spaustuvė, Vilniaus rojalių ir pianinų fabrikas, K. Galinaičio namų apyvokos daiktų parduotuvė, elektros stotis „Сила“, kitos įstaigos, organizacijos ir asmenys. Yra M. Sleževičiaus, Mykolo Karkos, A. Rucevičiaus, A. Jurašaičio, V. Landsbergienės ir kitų parašai. Tai tik vienu 1911 m. sąskaitos.

27 s. v.: ši saugojimo vieneta sudaro įvairaus pobūdžio dokumentai ir jų juodraščiai. Anksčiau jie buvo įvardinti kaip *varia*, t. y. įvairenybės. Tai nepirašytos nario mokesčio mokėjimo kortelės, pranešimas apie „Rūtos“ prašymu surengtus šokius, sąskaita už paviljono atnaujinimą, artistų mėgėjų kuopos turto aprašas, kandidatų į „Rūtos“ tarybos narius sąrašas ir kt. Yra duomenų apie A. Jurašaitį, D. Malinauską, J. Basanavičių, F. Bortkevičienę, M. Sleževičių ir kt. Tai maždaug

1909–1913 m. dokumentai, iš viso jų yra 15 lapų. Anksčiau sudaryto saugojimo vieneto 15–19 lapai įdėti į Marcelino Šikšnio fondą, nes išimtinai susiję su šiuo asmeniu, o ne su „Rūta“.

Išvados. Dar nesulaukęs deramo tyrėjų dėmesio Vilniaus lietuvių susivienijimas „Rūta“ buvo svarbus kultūrinis veiksnys, vienijęs ne tik miesto, bet ir visą lietuvių aktyviąją visuomenę, nepaisant jos pasaulėžiūros ir priklausomybės socialiniams sluoksniams. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje saugomi dokumentai atskleidžia šio sambūrio reikšmę lietuvių tautos kelyje į nepriklausomą valstybę, iki kurios buvo likę visai nedaug. Tai buvo vienas iš svarbių visuomenės telkimo veiksnių, padėjęs pagrindus tautos valstybingumui.

ARCHYVINIAI ŠALTINIAI

Lietuvių susivienijimas „Rūta“. F244. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (LMAVB RS).

PUBLIKUOTI ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

- Aleksandravičius, Egidijus et Antanas Kulakauskas. 1996. Carų valdžioje: XIX amžiaus Lietuva. Vilnius: Baltos lankos.
- Aničas, Jonas. 1999. *Antanas ir Emilija Vileišiai: Gyvenimo ir veiklos bruožai*. Vilnius: Alma littera.
- Biržiška, Mykolas. 1953. *Lietuvių tautos kelias į naująjį gyvenimą*. T. 2, *Atbundanti tauta – darbai, žygiai ir veikėjai*. Los Angeles: Lietuvių dienos.
- Būtėnas, Julius et Mečys Mackevičius. 1994. *Mykolas Sleževičius: Advokatas ir politikas*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Grigaravičius, Algirdas. 2017. *Atsiskyrėlis iš Suvalkijos: Jono Basanavičiaus gyvenimas ir darbai*. D. 1, *Žmogaus dalis*. Vilnius: Versus aureus.
- Grigaravičius, Algirdas. 2019. *Atsiskyrėlis iš Suvalkijos: Jono Basanavičiaus gyvenimas ir darbai*. D. 2, *Žodis ir veiksmai*. Vilnius: Naujoji Romuva.
- Jurginis, Julius. 2017. *Gydytojas Andrius Domaševičius: Laikas ir amžininkai*. Vilnius: Gairės.
- Lietuvių tautinis atgimimas ir švietimas Vilniaus krašte*. 2019. Sudarytoja Jūratė Gudaitė. Kn. 1. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus.
- Pšibilskis, Vygintas Bronius. 2009. *Mykolas Biržiška: Patrioto, mokslininko, kultūrininko gyvenimo ir veiklos pėdsakai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Tamošaitis, Mindaugas. 2020. *Atsisakęs būti Lietuvos diktatoriumi: Politikas Mykolas Sleževičius*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.

RASA SPERSKIENĖ

The Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences

The Documentary Heritage of Vilnius Lithuanian Association “Rūta”

Summary

The Vilnius Lithuanian association “Rūta” was an important factor in the process of Lithuanian national revival. The Lithuanian intellectual elite, concentrated in the historical centre of ethnographic Lithuania, not only educated and enlightened the less educated compatriots, but also claimed to become the centre of Lithuanian identity. The common educational and cultural activities carried out by representatives of different views, parties and social strata brought Lithuanian association together for unified national work. Soon after, under the favourable circumstances brought by the war the Lithuanian community came together despite the differences in world views, which led to the restoration of the independent state. This is reflected in the documents of the Vilnius Lithuanian association “Rūta” kept in the Manuscripts Department of the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences, which have been described in detail in the light of the latest research.

Keywords: Vilnius Lithuanian association “Rūta”; history; founders; members; activities, reflected in documents.

Įteikta 2024 m. kovą